

Dichter René De Clercq als flamingant. Na de oorlog in Nederland

Koen HULPIAU

Nadat we in een eerste bijdrage René De Clercq volgden in zijn ontwikkeling als jong flamingant vóór de Eerste Wereldoorlog, beschreven we in twee latere artikelen zijn rol in het activisme gedurende de oorlog: aanvankelijk in Nederland en vervolgens, na zijn terugkeer, in België. We besteden nu aandacht aan zijn lotgevallen als vrijwillig balling in Nederland na de oorlog. We leren eruit met welke moeilijkheden een oud-activist te kampen kon hebben, maar ook met welk onverzettelijk geloof de voor de realiteit blinde dichter zijn Groot-Nederlandse droom bleef najagen, in de overtuiging dat voor hem slechts een toekomst lag in Vlaanderen en voor Vlaanderen in Nederland.

Moeilijke levensomstandigheden. Vriendschap met de schilders

Na een roemloos einde van het activisme is De Clercq ontgoocheld naar Nederland teruggekeerd. Hij vestigt zich weer in Bussum. De eertijds gastvrije bevolking staat echter gereserveerd tegenover de huidige vluchtelingen: „Activisten staan hier niet in besten geur bij het groote publiek”, schrijft hij aan zijn vriend en strijdgenoot Richard De Cneudt, die ook op de dool is en De Clercq om steun heeft gevraagd¹. Het valt ze niet gemakkelijk een voet aan de grond te krijgen en werk te vinden. De dichter doet daar ook geen moeite voor. Hij hoopt op amnestie en een spoedige terugkeer. Hij vindt intussen steun in de vriendschap met de schilders Gustaaf De Smet en Frits Van den Bergh. Als kunstminaar draagt hij hen tevens grote bewondering toe.

Reeds tijdens zijn studententijd werd De Clercq door Karel Van de Woestijne geïntroduceerd in de kunstenaarskolonie te Sint-Martens-Latem. Hij las er voor de studiekring Open Wegen uit eigen werk². Zijn bundel *Natuur* werd daar in 1902 door Julius De Praetere gezet op de handpers waarmee *Lenteleven* van Streuvels en *Het vaderhuis* van Van de Woestijne voor het eerst wer-

1. Brief De Clercq - De Cneudt, 05.01.19, AMVC. We verkorten bij de verwijzing naar brieven De Clercq voortaan steeds als D.C. en verder Ria Vervoort tot R.V.

2. P. Minderaa, *Karel Van de Woestijne*, Arnhem 1942, 222-223.

den gedrukt. Ook als leraar te Gent onderhield hij contacten met diverse kunstenaars³. Behalve Gustaaf De Smet behoorde ook Frits Van den Berghe daar tot zijn persoonlijke vriendenkring⁴.

Begin 1915 zijn de twee schilders na een kort verblijf te Amsterdam in Blaricum terechtgekomen. Zowel tijdens als na de oorlog gaat De Clercq hen vanuit Bussum geregeld opzoeken. Alle zorgen ten spijt beleven ze onvergetelijke uren, die voor de dichter onveranderlijk eindigen met een verfrissende nachtelijke wandeling door de mooie streek van het Gooi, naar huis toe⁵. Vooral tussen Van den Berghe en De Clercq groeit een hechte persoonlijke vriendschap, gegrond op wederzijdse waardering en begrip. De belegen, maar rusteloze schilder vindt bij de dichter steun in zijn moeilijkste ogenblikken. Hij volgt hem zelfs naar België ten tijde van het activisme⁶. Zijn genegenheid drukt hij uit in geschilderde portretten van de dichter⁷. Na zijn terugkeer als balling in Nederland start De Clercq, om zijn vrienden materieel te helpen en om in eigen onderhoud te voorzien, met de privé-kunsthandel De Blauwvoet, gevestigd bij hem thuis te Bussum. Hij wil zodoende werk van zijn vrienden, waarvan de waarde voor hem boven elke twijfel staat, te koop aanbieden. De opening heeft plaats op 20 november 1919 in tegenwoordigheid van een „voornaam gezelschap”, onder wie Frederik Van Eeden, met wie De Clercq goede contacten onderhoudt⁸. Een groot deel van de werken heeft De Clercq eerst zelf gekocht met het weinige dat hij verdiende door literair werk, met geleend geld of met sommen die

3. Modest Huys, die De Clercqs roman *Het Rootland* illustreerde, schilderde ook zijn portret; nu in het AMVC te Antwerpen.

4. Zie ook onze eerste bijdrage in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 41^e jg. (1982), 225. Het schilderij *De zondeval* (ook: *Eva*), door G. De Smet geschilderd in 1913, maakt een zo sterke indruk op De Clercq dat het hem inspireert tot het bijbelverhaal *De appel*, in: *Van aarde en hemel*, Amsterdam 1915, 9-14.

5. In de roman *Een wijnavond bij dr Aldegraaf*, Tielst z.j. (1927), geeft De Clercq een tot op zekere hoogte verdichte versie van zulke fuifpartij. Hij typeert daarin zichzelf en zijn vrienden onder gefingeerde familienamen. Hij betreft er ook Jef Goossenaerts bij (Jozef Koornhert), die slechts voor de oorlog tot de vriendenkring behoorde. Hij situeert het verhaal te Gent bij het uitbreken van de oorlog.

6. Van den Berghe schrijft nu en dan over kunst in de *Gazet van Brussel*. Hij richt samen met De Clercq het Algemeen Kunstverbond op. De dichter wordt voorzitter, de schilder secretaris.

7. Lees ook: E. Langui, *Frits Van den Berghe*, Antwerpen 1968, passim. Twee portretten in kleur gereproduceerd p. 25 en 50. Het eerste ontstaat in 1916, het tweede in 1920. Op het schilderij *De bannelingen* (p. 37) is De Clercq eveneens de centrale figuur. Tijdens de oorlog illustreerde Van den Berghe nog het bijbelverhaal *Tamar*, Antwerpen 1918.

8. Brief D.C. - R.V., 21.11.19. Voor alle brieven aan Ria Vervoort verwijzen we naar haar persoonlijk archief. Deze jonge pianiste voert vanuit Antwerpen een drukke correspondentie met de dichter. Behoudens andere vermeldingen verwijzen wij daarnaar voor de realia die volgen. Begin 1925 voegt Ria Vervoort zich bij De Clercq, die reeds eind 1923 in Amsterdam is gaan wonen. Zijn gezin is op dat moment reeds naar Vlaanderen teruggekeerd, nadat het tot een breuk was gekomen.

hem door goedgeefse Vlaamse en Nederlandse vrienden worden toegestoken. Behalve schilderijen van De Smet en Van den Berghe is er ook houtsnijwerk van Jozef Cantré, die na de oorlog eveneens in Blaricum is komen wonen. Om de verkoop te stimuleren organiseert De Clercq tentoonstellingen in verscheidene Nederlandse steden. Jozef Cantré kan later getuigen dat „beeldende kunstenaars in al de moeilijke ogenblikken, die een vluchteling doormaken kan, steeds in hem [De Clercq] een werkelijk vriend en helper vinden mochten”. Tot ergernis van De Clercq is er in die tijd nog maar weinig belangstelling voor het werk en het succes is erg matig. De nood blijft groot en de morele steun die De Clercq verleent, is vaak van niet minder belang dan de materiële : „René leerde ons allen steeds door de tranen heen te lachen en hard door te bijten waar het leven bitter werd”⁹. De Clercq wil volhouden : „Het doel is onze kunst te doen zegevieren. Vlaanderen moet Holland nieuw bloed geven”¹⁰. Maar het blijft slecht gaan en als Van den Berghe door materiële nood gedwongen wordt een wasserij te openen, maakt dit De Clercq wanhopig : „God, wat jammer ! [...] Jaren verloren voor zijn kunst, onze kunst ! / En niet elke tien jaar wordt zoo'n man geboren [...] Zodra ik kan, moet ik hem redden !”¹¹. Uiteindelijk keren de schilders naar België terug.

De Clercq en Lieven Duvosel

Eind 1919 is De Clercq begonnen met het componeren van liederen op eigen teksten. Door een te elementaire kennis van solfège en harmonie slaagt hij er niet in ze behoorlijk af te werken. Hij roept daarom de hulp in van zijn vriend Lieven Duvosel, die uit vrees voor vervolging naar Berlijn is uitgeweken. Hij vraagt hem eventueel correcties in de melodie aan te brengen en een passende begeleiding te schrijven¹². Duvosel wil op zijn beurt dat De Clercq poogt hem naar Nederland te laten komen. Deze zorgt daar inderdaad voor en in september 1920 kan de toondichter zich in Soest vestigen¹³. De vergoeding die De Clercq hem uitbetaalt voor het bewerken van de liederen, en wat ze overhouden aan de liederavonden die ze samen met de zanger Geert Dils op touw zetten, helpt Duvosel over de eerste financiële moeilijkheden heen¹⁴.

9. Getuigenis van Jozef Cantré, *Wereldrevue*, 19.09.36.

10. Brief D.C. - R.V., 03.03.20.

11. Brief D.C. - R.V., 23.06.20.

12. In de zomer 1920 stuurt Duvosel reeds twee reeksen van zes liederen afgewerkt terug.

13. Brieven Duvosel - D.C., 09.08.20 en 15.09.20, Archief De Clercq.

14. De drie mannen zorgen daarvoor. De dichter leidt de liederen in ; de anderen voeren ze uit.

Spoedig leidt de samenwerking tussen De Clercq en Duvosel tot een bewisting omtrent het auteurschap van de liederen¹⁵. In december 1920 komt het reeds tot een breuk. De Clercq schrijft nu verder zelf melodie en piano-begeleiding en laat ze per correspondentie door Jef Van Hoof in Antwerpen corrigeren, tegen betaling.

De relatie tot België en Nederland

Bij zijn terugkeer in Nederland heeft De Clercq weer de relaties met de Groot-Nederlanders van de Dietsche Bond verstevigd. Hun blad, *De Toorts*, neemt nu en dan de verdediging van de activisten op zich en ook De Clercq doet dat. De activisten kunnen niet beschuldigd worden van landverraad, meent hij. Ze zijn slechts opgekomen voor de rechten van hun eigen volk. Pas nadat bleek dat de Belgische regering geen bindende verklaring wilde afleggen, hebben ze zich tot de bezetter gewend¹⁶. Deze argumentatie is ons bekend. In meer polemische artikelen ijvert hij nog steeds voor bestuurlijke scheiding, maar een scheuring in België durft hij nu niet meer bepleiten¹⁷. Intussen moet De Clercq tot zijn ontgoocheling vaststellen dat de activisten op niet veel vergevingsgezindheid moeten rekenen en dat hij, in tegenstelling met wat hij hoopte, niet spoedig naar België zal kunnen terugkeren. Op 23 januari 1919 wordt reeds een eerste doodvonnis geveld tegen een oud-activist. De beslissing wekt opschudding onder de flaminganten¹⁸. De Clercq reageert verontwaardigd¹⁹. Maar de aanhouding en later de terdoodveroordeling van A. Borms grijpen hem nog meer aan²⁰. Het dreunende strijdlid *Slaat met de daad* laat hij beginnen met de verzen: „Als een moordenaar en roover / Wordt een held ten dood gedoemd” (I, 1-2). Het ziet er al gauw voor De Clercq zelf ook niet goed uit. Schepen Weyler van Antwerpen zond kort na de oorlog een vragenlijst aan de gemeentelijke ambtenaren om uit te maken of ze activist waren geweest. De vierde vraag luidde: „Hebt gij deelgenomen aan de betooging, of een dokument getee-

15. De uitgave heet: *René De Clercq-liederen*. Tekst en melodie van René De Clercq, bewerking van Lieven Duvosel, (G. Alsbach) Amsterdam z.j. Eén bundel verschijnt in 1920, een tweede en een derde in 1921. Nog vier andere bundels verschijnen in 1922 met de naam van De Clercq alleen, twee bij Alsbach en twee in eigen beheer.

16. Landverraad, *De Toorts*, 3, 48 (30.11.18) 1-2.

17. Tegenstrijdigheden, *De Toorts*, 3, 52 (28.12.18) 3-4.

18. Algemeen: H. Elias, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging 1914/1939* I, Antwerpen 1969, 180-185.

19. Partijdige rechtspraak, *De Toorts*, 4, 5 (01.02.19) 65-66.

20. Borms gevangengenomen, *De Toorts*, 4, 7 (15.02.19) 97-98 en het gedicht *Slaat met de daad*, met als ondertitel: „Borms ter dood veroordeeld”, *Staatsgevaarlijk*, 1919, 4.

kend, ten gunste van René De Clercq?''²¹. In het voorjaar 1919 wordt beslist dat de werken van De Clercq niet meer per post mogen worden verstuurd en zelfs een man als Lodewijk Dosfel laat zich ongunstig over hem uit²².

Maar de dichter wordt er alleen maar strijdvaardiger door. Behalve de gebruikelijke strijdlieden lezen we voor het eerst ook verzen die tegen België gericht zijn: *Het lied der activisten, Er ligt een staat te sterven, Als België zal vergeten zijn* en het bijzonder bittere *De bloedraad*, dat de Belgische rechtspraak hekelt, met daarin de strofe:

Gij, die in Vlaanderen onder Fransche zerken
voorgoed begraven ligt,
soldatendeugd, soldatenplicht,
in uwen naam de beulen werken. (III)

Zijn gehechtheid aan Nederland daarentegen neemt toe naarmate hij over België ontgoocheld geraakt. Hij blijft de annexatieplannen bestrijden en schimpt op minister van buitenlandse zaken Paul Hymans. Men moest maar beter meteen Vlaanderen bij Nederland aanhechten, meent hij²³. In de gedichten *Mijn vaderland* (dit is Groot-Nederland) en *Eén volk, één naam*, met het keertijm „Wij hooren saam, wij blijven saam: / In Noord en Zuid één volk, één naam” „zet hij zijn gevoelens op rijm²⁴.

Hij ervaart de activistenvervolging nu gauw aan den lijve. In februari 1920 wordt hij gedagvaard door het Belgisch gerecht. Hij verantwoordt in een artikel waarom hij niet zal verschijnen. In de eerste plaats voelt hij zich niet langer Belg. Bovendien gaat in België macht boven recht. Zijn overgang naar het activisme kwam pas na een lange persoonlijke strijd, maar nu staat hij tegenover zijn vroeger vaderland²⁵. Hij bevestigt nog zijn trouw aan Vlaanderen en hoopt dat het zich weer zal oprichten: *Aan mijn volk*²⁶.

Op 17 april 1920 wordt hij door het Assisenhof van Brabant bij verstek ter dood veroordeeld²⁷. Na een grondig onderzoek van zijn activistisch verleden heeft men hem aan een indrukwekkende reeks vergrijpen schuldig bevon-

21. *De Toorts*, 3, 49 (07.12.18) 8.

22. A. De Bruyne, *Lodewijk Dosfel 1881-1925*, Wilrijk 1967, 295.

23. De rechte desannexatie, *De Toorts*, 4, 38 (20.09.19) 595. Reeds dadelijk na zijn terugkeer bestreed hij pathetisch het annexionisme dat leefde in bepaalde Belgische kringen: Politieke roofzucht, *De Toorts*, 3, 50 (14.12.18) 2-3.

24. Al de bovengenoemde gedichten lezen we in *De Toorts* tussen 25.10.19 en 17.01.20.

25. Gedagvaard, *De Toorts*, 5, 7 (14.02.20) 97-98. Hij heeft dat bij herhaling betoogd in voordrachten en geschriften. Zelfs bij het schrijven van een roman doet hij het nog eens over: *Een wijnavond*, 119-131.

26. *De Toorts*, 14, 5 (03.04.20) 212.

27. A. Jacob, Levensbericht. René De Clercq, in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1936-1937*, Leiden 1937, 141.

den²⁸. Op 15 mei wordt in *De Toorts* hulde gebracht: *Aan René de Clercq, bij zijn doodvonnis*.

De dichter blijft nochtans de ontwikkeling in België volgen en voelt mee met de getroffen activisten. *Zal ik de wereld van mijn vreugd* is de neerslag van zijn diepe smart om het tragisch lot van Jan Hainaut, die in de gevangenis zelfmoord pleegde na de dood van zijn vrouw²⁹. In *De eerste held* gedenkt hij Herman Van den Reeck na diens tragische dood tijdens de Guldensporenviering te Antwerpen in 1920. Hij deelt in de algemene verontwaardiging en afkeer³⁰.

In een intieme brief van eind 1920 lezen we nog: „Ik heb alle hoop dat wij vóór Paschen, wij allen die om Vlaanderen lijden, omdat wij Vlaanderen liefhebben, terug zullen zijn op de grond, die ons zoo gaarne draagt”³¹. Maar 1921 wordt een jaar van toenemende materiële zorgen, ontgoocheling over de evolutie van de Vlaamse zaak in België, machteloosheid en verbittering. Hij ergert zich in strijdlieden en hekeldichten sporadisch nog aan wat zich daar afspeelt. Ze ontwaarden echter vaak in die mate tot wrange scheldpoëzie, zonder enige literaire betekenis, tegen België en zijn kerkelijke en politieke leiders, dat hij ze zelfs niet opneemt in latere vermeerderde uitgaven van *De noodhoorn*.

Zijn schaars geworden artikelen verraden ontmoediging en teleurstelling. En als op 31 december 1921 *De Toorts* voor het laatst verschijnt, heeft een stroom liefdeslyriek reeds lang zijn strijdpoezie verdrongen.

De eerstvolgende jaren wordt het van kwaad tot erger. Hij grijpt nog wel de gelegenheid aan om in *De Ploeg*, het orgaan van Het Vlaamsche Front te Antwerpen, zijn stem te laten horen. Van 8 juli 1922 af schrijft hij veertien-daagse *Brieven uit Bussum*. Hij doet dat echter met opvallend weinig geestdrift: „[...] en mijn artikel voor de Ploeg... 't Is weeral te veel”³². Het pijnigt hem dat hij niet méér kan doen: „Nu moet ik in den hardsten, den moeilijksten en schoonsten tijd, toekijken van verre”. Hij meent dat de actie veel te zwak gevoerd wordt in Vlaanderen en neemt ook *De Ploeg* zelf op de korrel: „Met De Ploeg wou ik rijden als ik hem scherpen mocht. Hij is mij te braaf, te wijs”³³. De redactie is inderdaad niet steeds opgetogen over de nu eens weinig zeggende, dan weer agressieve bijdragen van De Clercq en voegt er soms een matigende commentaar aan toe of weigert ze, tot grote teleurstelling van de dichter.

Een andere ontgoocheling is het verloop van het proces Debeuckelaere,

28. Assisenhof der provincie Brabant, *Akte van beschuldiging* (De Vreese, De Clercq e.a.) Brussel 1920, passim.

29. *De Toorts*, 5, 8 (21.02.20) 118.

30. *De Toorts*, 5, 30 (24.07.20) 467.

31. Brief D.C. - R.V., 27.10.20.

32. Brief D.C. - R.V., 23.09.22.

33. *De Ploeg*, 08.07.22.

waarin de Frontleider loochende dat hij een deserteur over de IJzer gestuurd had. De Clercq kan trouwens „het werk der frontbeweging niet zoo grootsch en tragisch [...] vinden als dat der activisten”³⁴.

Hij beseft dat er voorlopig geen taak meer is weggelegd voor de activisten, maar kan zich eigen verdienste niet ontzeggen. Daags na zijn laatste bijdrage in *De Ploeg* lezen we: „Onze zoogezegde dwaze intellectuelen hebben schuld aan de *trage* opkomst van ons volk. En waren de zoogezegde heethoofden als Borms, ik en anderen daar niet, ons volk zou terugzinken in zijn sluimer van onbewustheid”³⁵. Hij gelooft nu alleen nog in Borms, die een voorwaardelijke invrijheidstelling weigert: „*BORMS IS DE HEELE MAN!* Al de rest zijn snotjongens”³⁶. Maar hij moet noodgedwongen vaststellen dat zijn woord geen klankbord meer vindt. Hij stort zijn hart uit in brieven aan Borms en hoopt dat ze hem klandestien zullen bereiken in de gevangenis. Frits Van den Berghe en Gustaaf De Smet zijn in juni 1922 reeds naar België teruggekeerd. Het gevoel van eenzaamheid maakt de druk nog zwaarder en hij valt van de ene depressie in de andere: „Dit jaar is het een gestadige kwelling. De een kwaal volgt op de andere”³⁷.

Contacten met uitgeweken Vlamingen in Nederland

De Clercq heeft al die tijd weinig contact met andere uitgeweken Vlamingen. Hij heeft geen bindingen met het Vlaamsch Comité, dat door oud-activisten werd opgericht in Den Haag. De „slapende heeren van het Haag-sche Comité” noemt hij ze smalend³⁸. Hij treedt er wel als spreker op tijdens de Guldensporenherdenking die in 1919 door de studentenafdeling van het Algemeen Nederlandsch Verbond wordt op touw gezet en beklaagt zich over het tekort aan belangstelling voor de Vlaamse zaak in Nederland³⁹.

11 juli inspireert hem een nieuw *Gulden-Sporenlied*. Hij eist daarin andermaal zelfbestuur als een stap naar een politiek Groot-Nederland, maar voegt er ook de zelfbeschuldiging aan toe: „Omdat wij zelf ontaardden/ Is de oude vrijheid heen” (III, 4-5). Getoonzet door Lieven Duvosel wordt het met grote bijval uitgevoerd in Den Haag⁴⁰.

De dichter onderhoudt evenmin relaties met het Verbond van Vlaamsche Nationalisten De Blauwvoet, dat op 4 december 1921 in dezelfde stad wordt

34. *De Ploeg*, 19.08.22. H. Elias, *Vijfentwintig jaar* I, 104-105, betoogt dat de bannelingen door hun voortdurende druk de taak van de Frontbeweging niet gemakkelijk maakten.

35. Brief D.C. - R.V., 17.12.22.

36. Brief D.C. - R.V., 26.08.22.

37. Brief D.C. - R.V., 22.06.22.

38. Brief D.C. - R. De Cneudt, 05.01.19, AMVC.

39. Verslag in *De Toorts*, 4, 29 (19.07.19) 451-453.

40. Brief L. Duvosel - R. De Cneudt, 17.07.19, AMVC.

gesticht⁴¹. In het tijdschrift *Vlaanderen*, dat door deze groep wordt uitgegeven, lezen we jarenlang niets van noch over hem.

Enkel nog hoop op amnestie

Zijn hoop blijft enkel nog gevestigd op een mogelijke amnestiemaatregel en hij volgt met stille belangstelling de beweging in Vlaanderen⁴². Een antwoord van Borms dat hem omstreeks nieuwjaar 1923 bereikt, de vrijlating van A. Jacob en de grote meeting voor amnestie op 25 november 1923 te Antwerpen schenken hem moed. Maar zijn vurigste wens blijft: „Kome Borms vrij, en Vlaanderen eenmaal in Nederland”. Nu verloopt alles te traag en de strijd is te zwak; pas „Wanneer Borms loskomt en de ballingen terugkeeren zal een hooger tijd aanbreken”. Tot zolang voelt hij zich onmachtig: „Van hier uit kunnen wij weinig doen: men beschouwt ons als stuurlied aan de wal!”⁴³.

Het maakt hem intussen wel gelukkig als hij meent te kunnen vaststellen: „De Hollander begint meer en meer te voelen voor Vlaanderen: dat is het voornaamste. Want dien kant moet de Vlaamsche Beweging op. Die sympathie voor Vlaanderen zie ik op mijn lezingen: vroeger mocht ik niet handelen over politiek, of Vlaamsche Beweging. Nu vraagt men dat ik het doen zou”⁴⁴.

Hernieuwde belangstelling

Medio 1927 komt er langzaam een kentering in zijn apathie. In het 11 juli-nummer van het gematigd nationalistische dagblad *De Schelde* in Antwerpen, dat het Vlaamsche Front steunt, worden voor het eerst verzen van De Clercq opgenomen. Eén ervan is een rancuneus scheldgedicht *Aan Albert van Koburg, Elisabeth van Beieren, en andere vijanden van het Vlaamsche volk*, het eerste sedert hij in 1921 het schrijven van strijdliteratuur gestaakt heeft. Het is gespeend van elke zin voor maat en het wekt verwondering dat het werd opgenomen. Het illustreert wel hoe diep de wrok zit. Het andere, *Nederland mijn land geworden*, is andermaal een belijdenis van zijn bijna hartstochtelijk verlangen naar *Groot-Nederland*:

41. Brief H. Mommaerts - K. Hulpiau, 20.02.69. Ook in de talloze brieven van De Clercq aan Ria Vervoort is er nooit sprake van.

42. Algemeen: G. Durnez, Amnestie na de Eerste Wereldoorlog, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* I, Tielt 1973, 88-93.

43. Brieven D.C. - R.V., 24.11.23 en 29.01.24.

44. Brief D.C. - Elza De Clercq, 08.12.23, Archief De Clercq.

Van den schoonsten mijner droomen
Van het Rijk, dat haast zal komen,
Vlaanderen, zijt gij maar één deel.
Noord en Zuid, wat kan u scheiden ?
In mijn hart omsluit ik beiden,
En mijn liefde wordt geheel. (III)

Naar aanleiding van zijn vijftigste verjaardag wordt De Clercq door *De Schelde* geïnterviewd. Hij meent nu ook bij de jongeren een hoopgevende belangstelling voor de *Dietsche Beweging* vast te stellen. Maar hij bekent niettemin vurig naar Vlaanderen te verlangen.

De relatieve belangstelling voor de dichter gaat in 1927 gepaard met een nieuwe uitgave van *De noodhoorn* bij Lannoo te Tiel. Hij draagt ze „in heilige bewondering” op aan Borms, „Vlaanderens grootsten man”.

Zijn strijd lust en hoop flakkeren nochtans pas echt weer op in de zomer van 1928. Nieuwe strijdlieden zijn er het bewijs voor. We vinden ze in *De Dietsche Gedachte*, sedert juni 1926 uitgegeven door de Dietsche Bond, in het doctrinaire weekblad *Vlaanderen* en sporadisch in het even anti-Belgische weekblad *De Noorderklok*⁴⁵. Een greep uit de titels zegt al heel wat over de inhoud van de verzen: *De averechtse leider*, *Op sleeptouw*, *Tractatenrijm*, *Een eeuwfeest*, *Lente in Vlaanderen*, *'t Rumoerig staatje*, *Het Waalsche wijf*, *De illustre varkens*, *Belgicistenmoed*, *Wie spreekt daar van genade*, *De groote hoofden*, *Wij Vlamingen wij baten*, *Het kommando*, *Opruiming*. We kunnen niet zeggen dat deze scheldgedichten de moeizaam ontstane geest van clementie tegenover de activisten positief beantwoorden. De wrange spot en bitterheid zijn wellicht begrijpelijk, maar precies in de tijd waarin amnestie verleend wordt en Vlaanderen nieuwe kansen krijgt, zijn ze niet erg opportuun. Nergens blijkt trouwens dat ze au sérieux worden genomen.

Opnieuw contacten met Duitsland

In 1927 is De Clercq erg opgetogen over de hernieuwde belangstelling van Nederduitse letterkundigen voor zijn persoon. Hij wordt voor verscheidene bezoeken uitgenodigd en er ontstaat een vrij korte periode van intens contact. Eind februari leest hij te Lübeck uit eigen werk op de Niederdeutsch-Vlämische Tagung. Professor Brockhaus, bij wie hij te gast is, zal de vertaling van *Saul en David*, door De Clercq zelf gemaakt, nog eens grondig nalezen opdat dit treurspel voor opvoering in het stadstheater in aanmerking zou

45. Ze verschijnen tussen 18.07.28 en 31.01.32 en worden meestal opgenomen in een nieuwe uitgave van *De noodhoorn* in 1932.

kunnen komen⁴⁶. Op 22 februari is hij te Bremen en op 1 maart te Berlijn, waar Herbert Martens en Heinrich Freiherr von Gleichen een feestmaal te zijner ere inrichten in de Deutsche Herrenklub⁴⁷. Hij ziet deze reizen vooral als een gelegenheid om zijn werken in Duitsland te verspreiden⁴⁸. Maar van enig resultaat is geen spoor.

In mei is hij alweer op reis en voert hij het woord in Bad Godesberg ter gelegenheid van de Niederländische Woche⁴⁹. Hij vindt onverwacht een reeks Vlaamse schrijvers en vrienden terug: Felix Timmermans, Raf Verhulst, Flor Heuvelmans, Hector Plancquaert... Hij spreekt er op 30 mei ter gelegenheid van de Tagung der Rheinischen Dichter en ontmoet Heinrich Lersch, Jozef Winckler en ook Adolf von Hatzfeld, met wie hij reeds correspondeerde. In Düsseldorf is hij op 1 juni aanwezig bij een herdenkingsconcert voor de honderdste verjaring van de dood van Beethoven⁵⁰. Begin december is hij weer in Hannover, waar hij een voordracht houdt⁵¹.

De Nederduitse pers schenkt ook aandacht aan zijn vijftigste verjaardag⁵². Hij wordt erelid van de Deutsch-Niederländische Vereinigung en onderhoudt contacten met de Deutsch-Flämische Gruppe daarin. De Clercq koestert zich wel in de belangstelling voor zijn persoon, maar er is van zijn kant niet zoveel neiging tot permanente relaties. Hij is bovendien een bijzonder nalatig correspondent: „Ein Briefwechsel wollte sich jedoch nicht recht entwickeln, da er zum Briefschreiben wenig Neigung zeigte”⁵³. De contacten verwateren dan ook gauw. Op 8 december 1928 spreekt hij nog eens voor de Deutsch-Niederländische Vereinigung te Keulen en op 10 december te Bonn. Maar daar blijft het bij⁵⁴. Zijn aandacht is weer helemaal op Vlaanderen gericht.

Na de genadewet

Op 6 december 1928 keurt de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers een genadewet goed die de straffen van de activisten kwijtscheldt, zodat de

46. Van een opvoering is geen spoor.

47. Brieven D.C. - R.V., 26 en 28.02.27, en 01.03.27.

48. Brief D.C. - Elza De Clercq, 18.03.27, Archief De Clercq.

49. Brief Gemeentebestuur Godesberg - D.C., 24.05.27, A.R.V. (= Archief Ria Vervoort).

50. Brieven D.C. - R.V., 30.05.27, Von Hatzfeld - D.C., 24.05.27, Bürgermeister Godesberg - D.C., 08.06.27, A.R.V. en A. Jacob, o.c., 143 en Die Dichterfront, in: R. P. Oszwald (ed.), *Deutsch-Niederländische Symphonie*, 207-208.

51. Brief D.C. - Elza De Clercq; 16.12.27, Archief De Clercq.

52. *Hamburger Nachrichten*, *Der Jungdeutsche* en vooral *Literarische Beilage der Weser Zeitung*, waarin Herbert Martens uitvoerig schrijft over de „Dichter der flandrischen Tiefebene”, ook overgenomen door *Flensburger Nachrichten*, alles op 14.11.27.

53. A. Janssen, *Begegnungen mit René De Clercq*, *Hamburger Fremdenblatt*, 10.02.36.

54. Brief D.C. - familie Pieck, 04.12.28, Archief Pieck en A. Jacob, *Levensbericht*, 143.

bij verstek veroordeelden kunnen terugkeren. De (ongeldige) verkiezing van Borms tot volksvertegenwoordiger, te Antwerpen drie dagen later, maakt De Clercq geestdriftig en met Borms' vrijlating op 17 januari 1929 wordt in de ogen van de dichter alles weer mogelijk. „Nu kunnen wij met vertrouwen voor Vlaanderen beter dagen te gemoet zien”, schrijft hij aan trouwe vrienden in Maartensdijk. Hij kan nu weer naar België reizen en woont op 3 februari de Bormshuldiging bij te Antwerpen. Hij is uitbundig: „'t Is een eeuwige, onvergetelijke dag! Een roes van Vlaamsch geluk”⁵⁵.

Tijdens geregelde voordrachten in Vlaanderen propageert hij de toenadering tussen Noord en Zuid en door zijn lidmaatschap van de Nederlandsche Unie, die op 22 september 1929 te Roosendaal wordt gesticht, onderschrijft hij de „Wet” van deze vereniging, waarin we onder meer lezen „dat de Noord-Nederlanders en de Vlamingen tezamen uitmaken één enkel volk” en dat de ondertekenaars beloven „de geestelijke eenheid van dat volk te zullen bevorderen”. De Clercq neemt als vertegenwoordiger van de Dietsche Bond deel aan de jaarlijkse Dietsche Landdag, die ingericht wordt tot bevordering van de samenhangigheid tussen Vlamingen en Nederlanders⁵⁶.

Steeds weer geven verzen zijn gedachten en gevoelens weer: *Nederland mijn Nederland, Alle Nederlanden, Holland en Vlaanderen een*. Hij is ondanks zijn enthousiasme niet blind voor de onverschilligheid van de Nederlanders, maar reageert zich af in schimpscheuten: *Benoorden den Moerdijk*.

Hij voelt minder goed dat zijn invloed uitermate beperkt is geworden. Zijn al te emotionele verzen maken niet meer dezelfde indruk als zijn vroegere strijdliederen en het contact met de jongeren heeft hij niet tot stand kunnen brengen. Hij komt zelfs in conflict met zijn eigen generatie, wanneer hij door gebrek aan realiteitszin al te voortvarend de strijd wil aanwakkeren. In zijn bekommernis om de eendracht te bewerken maakt hij de tweedracht nog groter. Zijn rol bij de stichting van de derde Raad van Vlaanderen illustreert dat.

De Clercq en de derde Raad van Vlaanderen

We vinden geen documenten waaruit we kunnen opmaken dat De Clercq betrokken was bij de voorbereidende contacten tot stichting van een nieuwe Raad van Vlaanderen, waarop onder meer in het weekblad *Vlaanderen* vaak

55. Brieven D.C. - familie Pieck, 22.01.29 en 03.02.29, Archief Pieck. Zie L. Wils, Bormsverkiezing en Compromis des Belges, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1973, 265-330.

56. Voor dit alles: brieven aan familie in Vlaanderen, verslagen in de pers (vooral *De Noorderklok*) en A. Jacob, o.c., 145.

werd aangedrongen⁵⁷. Maar begin 1931 poogt hij plotseling de oprichting te forceren. Hij gooit zich andermaal met de hem kenmerkende impulsieve onbezonnenheid in het avontuur. In de correspondentie die hij daarover voert, vooral met Borms, treedt De Clercq op in eigen naam. Men kan nochtans de vraag stellen of hij niet onder druk stond van de groep rond *Vlaanderen*. Deze personen weten dat zij bij de nationalistes in België niet veel krediet genieten. De Clercq kan hen dan ook als een nuttig tussenpersoon zijn voorgelaten. Er waren de laatste tijd zeker contacten tussen De Clercq en deze groep⁵⁸. Verder zijn er raakpunten op het gebied van de Groot-Nederlandse overtuiging. De Raad van Vlaanderen moet leiden tot zelfstandigheid voor Vlaanderen en de uiteindelijke band met Nederland. Dat moet De Clercq aanspreken. Bovendien weten we dat de dichter beïnvloedbaar is. Toch hoort hij niet thuis bij Jozuë De Decker en de zijnen. Hij staat eerder tussen hen en de Vlaams-nationalisten in. Vandaar waarschijnlijk zijn illusie, dat een rol voor hem is weggelegd om de eenheid te bewerken. Hij voelt echter niet hoe verdeeld de nationalistes wel zijn, ook in België, en hoe weinig invloed hijzelf heeft. Wat is dan zijn rol?

De Clercq was door Borms uitgenodigd op de „stichtingsvergadering” van een „Vlaamsche Volksraad” op 15 december 1929⁵⁹. Er is echter geen spoor van zijn eventuele aanwezigheid daar. Ruim een jaar later doet hijzelf aan Borms het voorstel op 7 februari 1931 een vergadering samen te roepen om over de aangelegenheid te beraadslagen met Leo Augusteyns en Jeroom Leuridan. Borms antwoordt ontwijkend, maar wijst er wel op dat „de zaak rijp wordt”⁶⁰. De Clercq is ontgoocheld: „Ik kan niet zeggen dat de inhoud van uw briefkaart mij verheugt”. Hij spoort Borms aan: „Ik niet alleen maar gansch het bewustgeworden Vlaanderen wil u aansporen om met der daad gebruik te maken van uw geweldig gezag”. Hij wil de zaak doordrukken: „Ik blijf bij mijn voorstel. Den zevenden kom ik naar Antwerpen, al raden vroede heeren die bijeenkomst af”. Hij dreigt zelfs: „Word ik genoodzaakt alleen een uiterste poging te wagen, onbeschoornd zal ik het doen”⁶¹. Borms gaat dan maar op het voorstel in, maar laat De Clercq toch verstaan dat hij vanuit Nederland een minder klare kijk heeft op de toestand⁶².

57. Achtergronden in: H. Elias, *Vijfentwintig jaar* III, 52-55 en A. Willemsen, *Het Vlaams-nationalisme*, Utrecht 1969, 318-319.

58. De geregelde publikatie van zijn verzen in het blad in die tijd en het feit dat Jozuë De Decker eveneens bestuurslid was van de Dietsche Bond, wijzen daarop. Het strenge doctrinaire denken van de groep strookt anderzijds geenszins met de onafhankelijke en vrijheidlievende aard van de dichter.

59. Uitnodigingsbrief, november 1929, A.R.V.

60. Brief Borms - D.C., 20.01.31, A.R.V.

61. Brief D.C. - Borms, 22.01.31, kopie in A.R.V.

62. Brief Borms - D.C., 28.01.31, A.R.V.

Op de bijeenkomst geeft Borms aan De Clercq de verzekering dat in maart een nieuwe Raad van Vlaanderen zal gesticht worden. Althans, zo heeft de dichter het begrepen. Mogelijk om te vermijden dat de zaak toch nog op de lange baan geraakt, verspreidt De Clercq op vele exemplaren een brief „Aan het Vlaamsche Volk”, gedateerd 11 februari 1931 en door hemzelf ondertekend. Daarin deelt hij onomwonden mee waartoe Borms zich tegenover hem heeft verbonden. Hij meent dat het nu moet uit zijn met alle talmen en met de verdeeldheid. Hij verwacht dat alle Vlaams-nationalisten zich achter Borms zullen scharen en dat de zelfstandigheid van Vlaanderen in het verschiet ligt. Het stuk getuigt op zijn minst van een verbijsterend tekort aan realiteitszin. Het maakt nochtans ophef in nationalistische kringen in België en lokt scherpe kritiek uit, onder meer in *De Schelde*. De Clercq schrijft een brief aan de redactie, die hem in haar antwoord terechtwijst en van mening is dat „met de noodige voorzichtigheid” moet worden gewerkt⁶³. Zelfs *De Noorderklok* meent op 1 maart dat de ondertekenaar van de mededeling „wel wat te haastig is geweest”. In Nederland daarentegen zijn de „Vlamingen gelukkig om het blijde vooruitzicht”, zo schrijft De Clercq aan Augusteyns. Mogelijk zijn dat De Decker en zijn groep. Ook aan Borms schrijft hij: „Hier maakt de boodschap een beste indruk: de goede Vlamingen verlangen naar een optreden van den Raad”⁶⁴. Borms weet de brokken te lijmen en ook *De Schelde* te overtuigen, maar wijst er De Clercq op: „De groote ruchtbaarheid door uw mededeeling aan de op handen zijnde stichting gegeven, heeft ons werk eenigszins bemoeilijkt”⁶⁵ en Augusteyns insinueert: „Uwe mededeeling heeft [...] in zekere middens een ongunstigen indruk te weeg gebracht niet omdat men daar de inrichting van den Raad van Vlaanderen niet zou genegen zijn maar nu vermoed wordt dat er drukking van uit Amsterdam uit geoefend wordt”⁶⁶. Daarmee doelt hij uiteraard op *Vlaanderen*.

De reacties schrikken De Clercq niet af en een aanval van Camille Huysmans beantwoordt hij met het beruchte sonnet *De illustre varkens*⁶⁷ en daarin de zelfverzekerde verzen: „Brood hadden wij niet steeds en zorgen bovenmaat; / Maar onze daden zijn geschiedenis geworden” (II, 3-4).

Op 15 maart 1931 wordt de Raad van Vlaanderen dan toch gesticht, maar hij komt nooit van de grond en verwerft geen invloed. De Clercq geraakt ontgoocheld over de slappe houding van de Raad en blijft zich, tegen beter weten in en ondanks zijn zeer verzwakte gezondheid, tot het einde toe inspannen. Een paar dagen voor zijn dood schrijft hij aan Borms dat hij om

63. Brieven D.C. - De Schelde, 18.02.31 en De Schelde - D.C., 20.02.31, A.R.V.

64. Brieven op 10.02.31, A.R.V.

65. Brief Borms - D.C., 20.02.31, A.R.V.

66. Brief Augusteyns - D.C., 22.02.31, A.R.V.

67. *De Dietsche Gedachte*, 5, 8 (28.02.31) 117.

gezondheidsredenen niet kan komen naar de politieke commissie maar wel de dag daarna, op 12 juni 1932, op de algemene vergadering om te pleiten voor eendracht⁶⁸. Maar precies op die dag overlijdt hij bij de bevriende familie Pieck te Maartensdijk.

In het licht van zijn inzet gedurende de laatste drie levensjaren kan een gedicht dat reeds in 1929 is ontstaan, niet anders dan ons aanspreken :

Als tijd en mensen tegengaan,
Als zorg en zeer verscherpen,
Nog eens in volle zon te staan
Fel schaduw af te werpen !

Nog weer te worstelen met de macht
Ik heb haar nooit ontweken —
Die op den duur mijn kracht
Doch niet mijn moed zal breken !

Gezegend zij, trots rouw en ramp,
Een strijd die nooit verkleinde.
Nog eens voor 't recht ten zonnekamp,
En dan, een stralend einde !⁶⁹

Bij een stralende hemel wordt De Clercq op 17 juni 1932 begraven op het kleine kerkhof van Lage Vuursche (Baarn). Vier jaar later wordt een grafmonument onthuld, dat door Jozef Cantré werd beeldhouwd. Het stelt de dichter voor en staat nu in zijn geboortedorp Deerlijk, waarheen ook het stoffelijk overschot werd overgebracht.

68. Brief D.C. - R.V., 09.06.32.

69. *De Dietsche Gedachte*, 4, 10-11-12 (1929) 105.